

Uticaoj Međunarodnog Okruženja na Konsolidaciju i Širenje Demokratije

Marko Miranović

Apstrakt: U radu se analiziraju činiooci međunarodnog okruženja koji utiču na konsolidaciju i širenje demokratije. Osnovna pitanja ovog rada su: na koji način dolazi do širenja i prihvatanja demokratskih reformi, koji su glavni akteri međunarodnih odnosa koji su najviše doprineli širenju i konsolidaciji demokratiji kroz istoriju, kako dolazi do prelaza iz autokratskih i krutih u demokratske sisteme, koje su sve to faze kroz koje bi trebalo da prođe država da bi se reformisala iz autokratskog u demokratski režim, kao i pitanjem koji su osnovni preduslovi za širenje i konsolidaciju demokratije u jednom društvu. Pored napomenutog rad se bavi i istorijskim momentima koji su najviše pogodovali za širenje i konsolidaciju demokratije kako u Evropi tako i širom sveta.

Definicija demokratije

Pojam demokratije kao oblik vladavine potiče od grčkih filozofa. U svojoj modernoj upotrebi, datira od revolucionarnih promena u zapadnim društvima na kraju osamnaestog veka. Sredinom dvadesetog veka formirala su se tri pristupa u raspravama o značenju demokratije. Kao oblik vladavine, demokratija je određena terminima koji se odnose na izvor autoriteta vlade, ciljevima kojima služi vlada i procedurama konstituisanja vlade (Huntington 2004).

Postoje ozbiljni problemi kada je reč o definisanju demokratije, pa s tim u vezi, mi ćemo sledeći Huntingtona, pokušali da približimo sam pojam demokratije. Dok u drugim sistemima ljudi postaju vođe rođenjem, pomoću sudbine, bogatstva, putem nasilja, učenjem, imenovanjem u demokratiji vođe bira narod na izborima i to je njena osnovna procedura. Šumpeter je u svom delu „Kapitalizam, socijalizam i demokratija“ naveo ono što je nazvao „klasičnom teorijom demokratije“ u kojoj se demokratija određuje kao „volja naroda“. Šumpeter je razvio

takozvani demokratski metod, „onaj institucionalni aranžman dolaženja do političkih odluka u kome pojedinci, putem konkurentne borbe za glasove ljudi, stiču moć odlučivanja“. Ovakav pogled na demokratiju on je predstavio kao „drugu teoriju demokratije“.

Sledeći šumpeterovsku tradiciju politički sistemi XX veka ocenjuju se kao demokratski u stepenu u kojem su njegovi najmoćniji donosioci kolektivnih odluka izabrani na pravičnim, poštenim i periodičnim izborima na kojima se kandidati slobodno nadmeću za glasove i u kojima učestvuje celokupno odraslo stanovništvo. Nažalost, danas još uvek možemo primetiti da kod nekih bivših Sovjetskih zemalja nema potpuno slobodnih izbora, a česta su i nameštanja rezultata, tako da onda ti politički sistemi ne mogu se ubrojati u demokratske (Schumpeter 1947).

Pored Šumpeterove definicije demokratije korisna bi nam bila i definicija Roberta Dala. Dal smatra da postoje dve dimenzije demokratije: nadmetanje i učestvovanje. On je smatrao da su ove dve dimenzije presudne za shvatanje takozvane realistične demokratije ili poliarhije. Ove dve Dalove dimenzije demokratije omogućavaju nam da prosudimo u kom stepenu je jedan politički sistem demokratski, da se uporedi ili analizira da li je jedan sistem tj. društvo više ili manje demokratsko. Tako da elementi kao što su recimo cenzura, zatvaranje političkih protivnika, proterivanje opozicionih lidera van zemlje, kontrola medija i slično svakako utiču na to da ćemo okarakterisati neki politički sistem, koji poseduje neke od ovih elemenata, kao manje demokratski (Dahl 1971).

Za kraj, kada je reč o određivanju demokratije, trebalo bi još napomenuti nekoliko stvari jer postoje autori koji smatraju da je proceduralno određenje demokratije (koje se svodi samo na izbore i refleksiju izborne volje građana) ipak preusko. Za neke „istinska demokratija“ podrazumeva efikasnu kontrolu politike od strane građana, odgovornu vladu, poštenje i otvorenosti u politici, podjednaku participaciju i vlast i razne druge građanske inicijative i vrednosti.

Međunarodni uticaji na širenje i konsolidaciju demokratije

Moderna demokratija nije prosto demokratija sela, plemena ili grada-države iz antičkog perioda; to je demokratija nacionalne države

i njena pojava u vezi je sa njenim razvojem. Do početnog stremljenja ka demokratiji na Zapadu došlo je u prvoj polovini sedamnaestog veka. Demokratske ideje i demokratski pokreti bili su važna mada ne i središnja karakteristika Engleske revolucije. Osnovni propisi Konektikata, koje su 14.januara 1638. usvojili građani Hartforda i susednih gradova, predstavljali su prvi pisani ustav moderne demokratije. Međutim te promene iza kojih je stajala puritanska revolucija, ni u Engleskoj ni u Americi nisu za sobom ostavili demokratske institucije. Više od veka posle 1660. vlade u obe zemlje bile su dalje od naroda nego što je to ranije bio slučaj. Na različite načine, dolazilo je do do buđenja aristokratije ili oligarhije. Godine 1750. u Zapadnom svetu nisu postojale demokratske institucije na nacionalnom nivou. Godine 1990. takve institucije su postojale u mnogim zemljama. Krajem dvadesetog veka mnogo više zemalja posedovalo je demokratske institucije. One su postavljane u takozvanim talasima demokratizacije (Hantington 2004).

Iako je za uspostavljanje i konsolidaciju demokratskih režima potrebna snažna posvećenost širokog spektra unutrašnjih političkih snaga, ne smemo nikako predvideti izuzetno bitne i snažne međunarodne uticaje i faktore pod kojima je velika većina zemalja uspela da uspostavi demokratski režim.

Odlučujući elementi koji utiču na uspostavljanje demokratije , šta više, mogu biti aktivnosti vlada i institucija izvan zemlje. Kao što je i Robert Dal ukazao, u petnaest od dvadeset demokratskih zemalja 1970. godine demokratski sistemi su uspostavljeni ili tokom perioda tuđe vladavine ili pošto je zemlja stekla nezavisnost. Više nego dobar primer je slučaj Zapadne Nemačke koja je nakon okupacije saveznika od diktatorskog sistema prešla ka demokratskom. Ali, jasno je da i spoljni činioci isto tako mogu da sruše demokratske sisteme. U svakom slučaju možemo konstatovati da postoje spoljašnji činioci kada je reč o međunarodnoj politici koji mogu da ubrzavaju ili usporavaju transformaciju države iz diktatorskog u demokratski sistem ili obrnuto.

Postoji čitav niz faktora koji može uticati na zemlje da brže prihvate demokratske političke, društvene i ekonomske vrednosti i reforme. Nekada je presudna blizina zemlje državama gde je već ukorenjena demokratija, nekada su to uticaji velikih zemalja čiji je geopolitički interes širenje demokratije, a nekada to mogu biti i spontane

reakcije građana recimo na pozitivne ekonomske i političke promene do kojih je došlo u drugim državama.

U svakom slučaju širenje i konsolidacija demokratije i njenih vrednosti predstavlja jedan izrazito složen proces koji se obično sastoji iz nekoliko delova. Nekada je put prihvatanja i konsolidacije demokratije izrazito mukotrpan pa recimo tako od nominalnog prihvatanja demokratije do prvih slobodnih izbora može proći i po nekoliko godina kao što je to bio slučaj sa Republikom Hrvatskom, Bosnom i Hercegovinom ili Srbijom. Isto važi i za ekonomske reforme: neretko se događalo da su ekonomske reforme veoma sporo sprovedene ili čak, da je prvih godina, nakon prihvatanja demokratskih reforma u ekonomskom sektoru, došlo do izrazito ozbiljnih ekonomskih i društvenih kriza koje su kasnije, doduše, bile prevaziđene (kao što je bio slučaj sa Poljskom koja je danas jedna od najbolje „transformisanih država“ i ugledna članica Evropske Unije). Kadkad su se politički autoritarni sistemi reformisali na miran način, postepeno poprimajući demokratske odlike, a ponekad se događalo da je do transformacije iz autoritarnih u demokratske sisteme, dolazilo na izrazito nasilan način. Isto tako neretko se događalo da zapravo glavni nosioci vlasti u autoritarnim režimima popuste pred spoljašnjim uticajima i polako se transformišu na taj način ipak zadržavajući glavne pozicije u društvu.

Fizička blizina može imati presudan značaj kada je reč o širenju i konsolidaciji demokratije. Dovoljno je samo da danas pogledamo zemlje koje su nastale raspadom bivšeg Sovjetskog Saveza i recimo države poput Češke ili Poljske koje se graniče sa Nemačkom. Svakako ćemo primetiti da je demokratija ukorenjenija u zemljama koje su nekad pripadale socijalističkom bloku, a koje su danas članice Evropske Unije, u poređenju recimo sa Kazahstanom ili Gruzijom (mada i u ovim zemljama je došlo do izvesnih pozitivnih promena). Kazahstan i ostale zemlje bivšeg Sovjetskog bloka ostale su predaleko od epicentra širenja demokratije, isuviše daleko od Evropske Unije pa ih je talasdemokratskih promena devedesetih godina prošlog veka jedva dodirnuo.

Džonatan Sanšajn upućuje na to da su spoljašnji uticaji u Evropi pre 1830. fundamentalno bili antidemokratski i da su zapravo zaustavljali procese demokratizacije. Između 1830. i 1930. spoljna sredina je u

pogledu demokratizacije bila neutralna, u različitim zemljama odvijala se demokratizacija tempom koji su manje ili više određivali unutrašnji ekonomski ili društveni razvoj. Tek, nakon Prvog svetskog rata došlo je do uspostavljanja demokratskih institucija u zemljama Centralne i Istočne Evrope, ali Sanšajn ukazuje na to da pošto te zemlje nisu dosegle određeni nivo ekonomskog i društvenog razvoja da ni njihove demokratske institucije nisu dugo trajale. Ali, nakon Drugog svetskog rata sovjetska intervencija sprečila je uspostavljanje demokratskih sistema u zemljama kao što su Poljska, Čehoslovačka, Istočna Nemačka i Mađarska mada su te zemlje ekonomsko i politički bile spremne za demokratizaciju (Sunshine 1972).

Spoljni činoci najviše su doprineli takozvanom trećem talasu demokratizacije. I zaista snažni izvori moći u svetu kao što su Vatikan, Evropska Unija, Sjedinjene Američke Države značajno su uticale na zaštitnu ljudskih prava, liberalizaciju, demokratizaciju.

Uticao Evropske Zajednice na širenje i konsolidaciju demokratije

Francuska, Zapadna Nemačka, Italija, Holandija, Belgija i Luksemburg su 1951.godine potpisali sporazum kojim je stvorena Evropska Zajednica za uglj i čelik. Istih tih šest članica su 1957.godine potpisali sporazum i stvorili Evropsku zajednicu za atomsku energiju i Evropsku ekonomsku zajednicu. Sporazum iz 1957. godine je još poznat pod nazivom Rimski sporazum. 1970.godine došlo je do promene politike zajednice pa se krenulo u pregovore sa još nekoliko zemalja: Norveškom, Danskom, Velikom Britanijom i Irskom, a 1973. godine su poslednje tri zemlje ušle u Evropsku zajednicu i samom tim se završio prvi krug širenja zajednice.

Evropska zajednica aktivno je potpomogla demokratizaciju i sprovođenje reformi naročito u zemljama Južne i Istočne Evrope (ali i u drugim delovima sveta u skladu sa njenim uticajima i mogućnostima). Zapravo prvo širenje Evropske Zajednice je obuhvatilo tri države koju su upravo izlazile iz autoritarnih režima tih sedamdesetih godina XXveka: Grčku, pa zatim Španiju i Portugaliju. Tranzicija od autoritarnih režima do demokratije uspešno je izvršena u sva tri slučaja. Promena pravca širenja zajednice podudarila sa procesom demokratizacije u

mediteranskoj Evropi. U tom „talasu“ su u Evropsku Zajednicu (kasnije Uniju) primljene: Grčka, Portugalija i Španija. U sve tri zemljedemokratizacije je išla u ruku pod ruku sa procesom učlanjenja u Evropsku Zajednicu. Grčka je postala punopravni član EZ 1981, a Portugalija i Španija 1986 godine. Grčka je već od 1962. bila povezana sa zajednicom, a kasnije je od 1974.godine ubrzala proces priključenja EZ. Tu možemo primetiti koliko ekonomska i kulturna isprepletenost mogu imati uticaja na širenje demokratije. Pored toga značajno je da je pod uticajem SAD Grčka u međuvremenu postala i član NATO. Slično se dogodilo i sa Španijom i Portugalijom, samo što je Španija bila u daleko boljem ekonomskom položaju od Portugala.

Naime Španija je imala već razvijen turizam, razvijenu industriju koja je nastala ulaganjima pretežno iz Evropske Zajednice. Sve je to doprinelo da se Španija usko ekonomski i društveno poveže sa brojnim zemljama EZ. Portugal je istini za volju bio siromašniji od Španije, ali i on je bio ekonomski veoma povezan sa EZ što je doprinelo da želja za demokratizacijom i približavanju EZ bude izrazito jaka kod obe zemlje. Za sve tri pomenute države članstvo u zajednici bilo je potrebno, čak i nužno, iz ekonomskih razloga, da bi postala član zemlja je morala biti demokratska, pa prema tome demokratija je predstavljala suštinski korak ka ekonomskom napretku. Istovremeno, članstvo u zajednici davalo je potporu demokratiji i stvaralo zaštitu i odbrambeni sistem od mogućnosti povratka u autoritarizma.

Ali, poslednji talas širenja i konsolidacije demokratije u Evropi, pod uticajem EZ, bio je znatno dramatičniji i burniji. Naime, krajem osamdesetih godina prošlog veka, nakon urušavanja i nestanka Istočnog bloka nekoliko zemalja je izrazilo želju da se pridruži EZ (koja će u međuvremenu od 1993. postati Evropska Unija). Nakon raspada Istočnog bloka i pada čelične zavese: Poljska, Mađarska, Čehoslovačka (od 1993.godine od ove države nastaju dve Češka i Slovačka) kao i Istočna Nemačka odmah su izrazile želju da se pridruže Evropskoj Uniji pa je put njihovog učlanjenja ubrzo i krenuo. Naime, kao što smo već napomenuli ove zemlje su već nakon Drugog svetskog rata bile spremne da se demokratizuje ali ih je vojno prisustvo Sovjetskih tupa u tome sprečilo. Tako da su nakon 45.godina pauze ove države bile spremne na ubrzane političke, ekonomske i društvene reforme. U tome su im svesrdnu spoljnu podršku pružile SAD i zemlje EU. Ekonomska,

kulturna i društvena povezanost je već postojala, tako je trebalo samo nastaviti uspostavljanje čvršćih veza između zemalja EU i država Istočne Evrope. Uspostavljanje tešnijih ekonomskih i društvenih veza ubrzalo je značajno proces tranzicije te su se ove zemlje vrlo brzo našle na koloseku pridruživanja Evropskoj Uniji.

Najbolje je u čitavoj priči prošla Istočna Nemačka, jer se godinu dana nakon pada Berlinskog zida (1989) ona odmah reintegrirala sa Zapadnom Nemačkom (koja je bila značajnije razvijenija u svakom pogledu) te je samim tim postala deo EZ već 1990.godine. Ostalih nekoliko zemalja su imale sopstven put ka EZ ali su ipak, za relativno kratko vreme uspele da se transformišu od čvrstih, autoritarnih sistema u demokratske režime. Tako da su Poljska, Mađarska, Češka i Slovačka 2004.godine postale punopravne članice Evropske Unije. Neke od tih zemalja su toliko dobro prošle, kao recimo Poljska, da danas predstavljaju jedne od lidera EU. U periodu od 1991-2004 još nekoliko zemalja bivšeg Istočnog bloka je primljeno u EU. To su bile tri male države: Estonija, Letonija i Litvanija. Zanimljivo je ti da su sve tri države nastale raspadom bivšeg SSSR, ali eto i njima je ponuđena evropska perspektiva koje su one iskoristile i uspešno izvršile reformu političkog i ekonomskog sistema te se samim tim i demokratizovale. Još jedna zemlja je 2004.godine primljena pod okrilje EU. To je bila Slovenija, jedna od 6 bivših republika SFRJ. Nažalost, zbog ratova koji su besneli na području Jugoslavije tokom devedesetih godina bivšim republikama Jugoslavije, osim Slovenije, iz realnih razloga, je bio otežan put učlanjenja u EU, ali, ipak, evropska vrata im nisu ostala zatvorena. Od 2000. godine pa na dalje, kada su ratovi počeli konačno da jenjavaju, procesi demokratizaciju su krenuli u Hrvatskoj i Srbiji gde su konačno odrazni prvi fer izbori. Isto važi i za ostale bivše republike Jugoslavije. Doduše konsolidacija demokratije u njima ide nešto sporije, ali sve tešnje ekonomske veze sa EU čine da i one polako prilagođavaju svoje političke i ekonomske sisteme članicama EU.

Pored svega pomenutog vredi navesti da Milada Anna Vachudova naglašava da Evropska Unija predstavlja jedan od najuspešnijih projekata promocije demokratije koji je ikada sproveden na međunarodnoj sceni (Vachudova 2006).

Uticaj SAD na širenje i konsolidaciju demokratije

Uticaj Sjedinjenih Američkih Država na širenje i konsolidaciju demokratije je uvek spadao u posebno pitanje, gotovo uvek kontraverznog. Ali, to je zavisilo sa koje se strane posmatra. Naravno, da su autoritarni režimi uvek osporavali ulogu SAD u širenju i zastupanju ljudskih i građanskih prava nazivajući aktivnost SAD uplitanjem u unutrašnje stvari. Sa druge strane, borci za demokratiju uvek su se zahvaljivali naporima SAD na njihovoj političkoj, finansijskoj ili moralnoj pomoći tokom njihove borbe za demokratske reforme.

Nesumljivo je da su SAD ulagale velike napore u promociji ljudskih prava i sloboda. Posebno se američki predsednik Ronald Regan zalagao za zaštitu individualnih prava i sloboda. U početku je Reganova politika bila okrenuta uglavnom komunističkim režimima, ali se tokom osamdesetih godina Reganova administracija okrenula i autokratskim režimima u Latinskoj Americi. U suštini, i Karterova i Reganova administracija imale su sličan „moralistički“ pristup promovisanju ljudskih prava i sloboda.

Kroz sedamdesete i osamdesete godine SAD su koristile različita sredstva u cilju promovisanja i zastupanja ljudskih prava i širenju demokratije od ekonomskih pritisaka i sankcija pa sve do vojnih akcija. Pored toga SAD su materijalno pomagale snage koje su se borile protiv autokratskih režima, onda tu je bila živa diplomatska podrška i aktivnost pa sve do multilateralne diplomatije. Najznačajnih ishoda ovako bogate aktivnosti SAD je bio to što su ljudska prava i demokratija postali glavna pitanja u međunarodnim odnosima.

U nekim zemljama uloga Amerike je bila direktna i presudna naročito kada je reč o konsolidaciji demokratije (Latinska Amerika, posebna sfera uticaja Amerike). Nije bio redak slučaj da su Američke diplomate i predstavnici direktno, na terenu, potpomagale uspostavljanju komunikacije ili sporazuma između opozicionih grupa i autoritarnih vlada. Posebno se ovo događalo u Latinskoj Americi recimo kada je u Peruu u januaru 1989. godine bio najavljen vojni udar, američki ambasador je najavio suprotstavljanje takvom vojnom udaru i na kraju do njega nije ni došlo. U stvari, za vreme Kartera, Regana i Buša SAD su usvojile demokratsku verziju Brežnjevljeve doktrine: unutar svoje sfere uticaja one neće dozvoliti rušenje demokratskih vlada.

Pored neospornog uticaja SAD vredelo bi napomenuti i uticaj SSSR-a u procesu demokratizacije. I pored toga što nekom može zvučati kontraverzno, uticaj Sovjetskog Saveza na proces demokratizacije, naročito za vreme Mihajla Gorbačova bio je izuzetno značajan. Mada nije lako odrediti šta je zapravo Gorbačov nameravao da tačno uradi, primetno je da je za vreme njegove vlasti došlo do talasa uspešnih demokratizacija u zemljama koje su se nalazile pod plaštom gvozdene zavese. Nesumljivo je da je Gorbačov nameravao da ukloni staru gardu komunističkih vođa u Istočnoj Nemačkoj, Bugarskoj i Čehoslovačkoj i da ih zameni reformatorskim komunistima. Ali, sa druge strane nije baš najjasnije da li je on bio za potpunu demokratizaciju istočnoevropskih zemalja ili se zalagao samo za postepene reforme. Ali, u svakom slučaju njegova uloga bila je od presudnog značaja kada se 1989. godine nije protivio otvaranju mađarske granice sa Zapadom i kada je iste te godine stavio do znanja da sovjetske tupe neće biti upotrebljene u gušenju protesta u Lajpcigu i drugim gradovima. U svakom slučaju Gorbačov je bio među najpopularnijim političarima krajem osamdesetih godina i to baš u istočnoevropskim zemljama: narod ga je isto toliko cenio kao Regana, Kartera i Jovana Pavla II.

Lukan A. Vej-ev i Stiven Levistki-jev osvrt na uticaj međunarodnog okruženja na konsolidaciju demokratije

Lukan A. Vej (Lucan A. Way) i Stiven Levistki (Steven Levitsky) naglašavaju da važan izvor postkomunističke podele između relativno demokratskih zemalja u centralnoj i jugoistočnoj Evropi, s jedne strane, i visoko autokratskih država nastalih raspadom bivšeg Sovjetskog Saveza na drugi, jeste zapravo drugačiji karakter međunarodnih okruženjima u ova dva regiona. S jedne strane imamo države u centralnoj i jugoistočnoj Evropi koje se, nakon hladnog rata, intenzivno politički, ekonomski i društveno povezuju sa zemljama Evropske Unije i Sjedinjenim Američkim Državama. Ovakav vid intenzivne povezanosti dovodi do presudnog međunarodnog uticaja na širenje, a kasnije i na konsolidaciju demokratije. Nasuprot tome, slabija povezanost sa zemljama bivšeg Sovjetskog Saveza dovodi i do manjeg pritiska Zapada na sprovođenje demokratskih reformi u ovom delu sveta (Way & Levitsky 2006).

Poređenje demokratskog razvoja u bivšem Sovjetskom Savezu, s jedne strane, i Centralne i Jugoistočne Evrope (uključujući i baltičke države) na drugoj, otkriva frapantne razlike. Iako su gotovo sve države Jugoistočne i Centralne Evrope postale demokratske od ranih 1990-ih (prema Freedom House-u), većina post-sovjetskih zemlja postale su manje demokratske u periodu od početka 1990-ih do 2004. godine. Najveći deo, Centralne i Južne Evrope je „naseljen” prilično konsolidovanim demokratijama. Čak i zemlje koje su bile suočene sa različitim preprekama kada je reč o sprovođenju demokratskim promenama, kao što su Bugarska, Rumunija i Srbija sada imaju dinamične medije i relativno slobodne i fer izbore. Mada postoje i zemlje poput Albanije i Makedonije gde konsolidacija demokratije nije sprovedena do kraja. U ovim državama još uvek možemo naići na probleme kada je reč o priznavanju izbornih rezultata. Pored toga problemi su prisutni kada je reč i o sprovođenju samih izbora.

Situacija u državama bivšeg Sovjetskog Saveza je mnogo gora. I dok se Ukrajina može izdvojiti kao demokratizovana zemlja, demokratizacija je najgore sprovedena u državama poput Belorusije, Kazahstana, Uzbekistana, Tadžikistana i Turkmenistana. U nekima od ovih zemalja još uvek su prisutne antivladine demonstracije, a opozicija je gotovo potpuno potisnuta iz medija. U nekim ekstremnim slučajevima događalo se da je došlo i do hapšenja pa i progona opozicije. Pored toga neretko se događalo da su u kombinacijom sa progonima opozicije i njihovih lidera dolazile i velike izborne prevare i nameštanja (štimovanja) izbornih rezultata i volje građana. U drugim slučajevima kao što je Jermenija, Gruzija i Moldavija izbori su takođe bili praćeni izbornim prevarama.

Lukan A. Vej-u i Stiven Levistki-om uticaj na širenje demokratije je ukorenjen u tri faktora. Najvažniji faktor je veličina i snaga države i privrede. Vlade u slabim državama sa malim i od pomoći zavisnim privredama su podložnije spoljnom pritisku od onih u većim zemljama sa značajnim vojnim i/ili ekonomske moćima i potencijalima (kao što su recimo Kina, Indija ili Rusija). Ove potonje države imaju pregovaračku moć da spreče ili značajni oslabe pritisak koji može poticati od strane Zapadnih sila, poput trgovinskih sankcija, kao i pretnje vojnom silom.

Drugo, Zapadni uticaj može biti ograničen na Zapadne spoljnopoličke ciljeve. U zemljama u kojima zapadne sile imaju

ekonomske ili strateške interese, autokratska vlada može imati moć pregovaranja za odbranu od spoljnih zahteva za uvođenjem demokratije. Dakle, Sjedinjene Države i druge Zapadne sile nisu vršile veliki pritisak na zemlje poput Saudijske Arabije, koji se smatraju strateškim važnim ekonomskim i političkim partnerima. U takvim slučajevima napori da se preduzmu mere za sprovođenje demokratije verovatno bi dovele do podele kod Zapadnih sila zbog sukoba interesa.

Treće, pružanje alternativnih izvora privredne ili diplomatske podrške: Sjedinjene Države i Evropska Unija igrale su ovaku ulogu nakon Hladnog rata, ali tu igru svojevremeno je igrala i Kina i Sovjetski Savez u pokušaju očuvanja komunističkog sistema u susednim zemljama.

Dometi spoljašnjih uticaja se najbolje mogu videti kada je reč o uticaju Evropske Unije na post-socijalističke zemlje kojima su bila otvorena vrata za ulazak u Evropsku Uniju. Lančano, svaka od bivših socijalističkih zemalja se transformisala od centralističkog, krutog i autoritarnog sistema i postala, manje ili više, demokratska zemlja. Veliki uspeh postignut je u prvim godinama sa Češkom, Slovačkom, Istočnom Nemačkom (taj proces je značajnije ubrzan ujedinjenjem sa Zapadnom Nemačkom) i Poljskom, kasnije i sa Mađarskom. Danas se može govoriti i da je proces transformacije nedemokratskog u demokratski sistem sa uspehom obavljen i u Rumuniji, Bugarskoj kao i u nekoliko bivših Jugoslovenskih Republika (Slovenija, Hrvatska i Srbija).

Sa druge strane, premda su vrata Evropske Unije ostala zatvorena za bivše Sovjetske zemlje (osim za Letoniju, Estoniju i Litvaniju) u ovim zemljama nije došlo do priželjkivane tranzicije i transformacije autokratskih sistema u demokratske. Pošto režimi u ovim zemljama nisu izloženi uticajima (ili pritiscima) od strane Evropske Unije oni se nisu ni morali da prilagođavaju, niti da sprovode reforme svojih sistema.

Jedan od najboljih načina uticaja na transformaciju jedne zemlje iz nedemokratskog u demokratski sistem jeste da se otvore granice prema toj zemlji i da se dođe do privrednog, kulturnog i društvenog prožimanja odnosno uticaja. Sasvim sigurno zemlje bivšeg socijalističkog bloka u Evropi danas su mnogo slobodnije i demokratičnije nego 1990 godine. Neke su se vrlo brzo prilagodile novom sistemu života i formiranja vrednosti dok su u nekim drugim slučajevima (Hrvatska i Srbija) bile potrebne godine (oko decenije zbog ratnih sukoba) da bi se autokratski režimi smenili ili srušili/urušili.

Vajhedova tri glavna faktora koji utiču na konsolidaciju demokratije

Vajthed predlaže tri glavna faktora koji utiču na konsolidaciju demokratije u nedemokratskim državama: *contagion* (zaraza, širenje zaraze), kontrola i saglasnosti. Sva tri faktora predstavljaju podjednako bitne karike kada je reč o širenju i konsolidaciju demokratskih režima¹.

Contagion (zaraza, u ovom slučaju širenje „zaraze“ demokratije): Vajhed naglašava da se relativno lako mogu uočiti veze kada je reč o širenju demokratije. Postoje određeni istorijski trenutci koji su pogodni za širenje demokratije i obično u tim intervalima dolazi do „dramatičnih promena“ i znatno bržeg širenja demokratije. To se naročito moglo uočiti nako pada Berlinskog zida pa je širenje demokratije pratilo liniju: Poljska-Čehoslovačka-Istočna Nemačka-Mađarska-Rumunija-Bugarska. Pored toga Vajhed navodi da je slučaj bivše Jugoslavije ipak specifičan jer je zbog ratnih dešavanja, te secesije, širenje demokratije bilo znatno usporeno (te širenje demokratije na prostorima bivše Jugoslavije on svrstava u četvrtu kategoriju odnosno liniju „zaraze“). Ali, svakako širenju demokratije predhodonile su prva i druga linija. Prva linija je bila „širenje zaraze preko bliskosti“- te je širenje demokratije pratilo sledeću liniju: Francuska-Belgija-Holandija-Danska-Norveška-Nemačka-Austrija-Italija sve u roku od pet godina. Dok druga linija širenja je išla preko Portugalije i Španije: Portugal-Španija, ubrzo zatim Peru-Ekvador-Argentina-Bolivija-Urugvaj-Brazil, sve u roku od jedne decenije (slede Čile, Paragvaj i Haiti).

Postoje određene istorijske situacije koje mogu (ali, i ne moraju) da utiču na širenje demokratije. Recimo sasvim je bilo očekivano da nakon Maršalovog plana, kojim je bila obuhvaćena uglavnom Zapadna Evropa, nakon Francuske očekivano je bilo da i Španiju zahvate promene, ali do toga nije došlo jer ni Španija niti Portugalija nisu uzele učešća u Drugom svetskom ratu.

Zanimljivo je da i Hantington širenje demokratije poredi sa „zarazom“, koristeći još i termine: domino efekat, difuzija ili demonstracioni efekat. Hantington naglašava da uspešna demokratizacija u jednoj zemlji podstiče demokratizaciju i u drugim

---

¹ Whitehead, „International Dimensions of Democracy“, 1996

zemljama i to zbog toga što se države suočavaju ili sa istim problemima ili što demokratizacija na drugom mestu sugerise da ona može biti „lek“ za njihove probleme².

Control. Zapravo kontrola se po Vajthedu slobodno može nazvati i vakcina. On objašnjava ovu pojavu kroz nekoliko istorijskih pregleda. Recimo tako su Sjedinjene Američke Države nakon Drugog svetskog rata bile svojevrsna garancija (vakcina) očuvanja demokratije u Evropi (njihove trupe su se zadržale u oslobođenim zemljama, a naročito na teritoriji Zapadne Nemačke. Tako da su njihove trupe predstavljale svojevrsnu vakcinu od širenja komunizma. Ali, i sad druge strane, imamo Sovjetski Savez koji je na isti način držao svoje vojnike na teritoriji takozvanog „Istočnog bloka“ opet radi preventive od širenja kapitalizma. U ovakav vid kontrole uspostavljanja demokratije na jednoj teritoriji predstavlja i preventivno primanje Turske i Grčke u NATO (stabilizacija pomenutih zemalja, kontrola potencijalnog sukoba itd.)

Saglasnost (konsenzus): Saglasnost ili konsenzus je veoma bitna etapa kada je reč o konsolidaciji demokratije. Ne možemo širenje i konsolidaciju demokratije ograničiti samo na spoljne uticaje. Pored spoljnih činioca bitni su i unutrašnji procesi i elementi, jer ako na to zaboravimo, Vajhed upozorava, da će nam na kraju ostati samo oaj Rusoov famozni paradoks: „primoran da bude slobodan“. Tako da nam je veoma važno da pratimo i uočimo na koji način domaće stanovništvo reaguje na demokratske reforme i kakvi se procesi i interakcije odvijaju između uticaja spoljašnjih faktora i unutrašnjih društvenih grupa.

Zaključak

Kao što smo mogli da primetimo na širenje i konsolidaciju demokratije u jednoj državi mogu odlučujuće uticati aktivnosti vlada ili institucija van te zemlje. U suštini za pravilno sprovođenje demokratizacije bi trebalo da je zemlja dosegla određeni ekonomski i politički nivo razvoja, ali neretko se događalo da upravo pod snažnim uticajima spoljašnjih, međunarodnih faktora dođe do ubrzanja procesa demokratizacije u nekoj državi i ako se još nisu stekli odgovarajući politički ili ekonomski uslovi za širenje ili prihvatanje

---

² Samjuel P. Huntington, „Treći Talas“ Politička kultura, 2004

demokratije. Pored toga primetili smo da spoljni činioci mogu da pored ubrzanja demokratizacije dovedu i do njenog usporavanja, pa čak i do reverzibilnih procesa.

Svakako uticaj na proces demokratizacije najvećih svetskih sila kroz istoriju bio je srazmeran njihovoj snazi. Tako se smatra da je uticaj Sjedinjenih Američkih Država na širenje i konsolidaciju demokratije u Latinskoj Americi bio presudan, ali da je i uticaj Sovjetskog Saveza na demokratizaciju u istočnoevropskim zemljama bio od izuzetnog značaja kada je u presudnom momentu došlo do povlačenja sovjetskih trupa.

Ali, da bi neka zemlja mogla da prihvati tekovine demokratije svakako bi trebala da postoji saglasnost većine njenih stanovnika i vera istog tog stanovništva u vrednosti koje donose demokratski uredjeni sistemi; ne možemo nekom nametati demokratiju ili slobodu samo zato što mislimo da to tako treba.

Literatura:

Dahl, R. A. (1971). *Polyarchy: Participation and Opposition*, New Haven: Yale University press.

Hantington, S. (2004). *Treći Talas Politička kultura*.

Schumpeter, J. (1947). *Capitalism, Socialism and Democracy*, II izdanje New York: Harper.

Sunshine, J. (1972). *Economic Causes and Consequences of Democracy*, Columbia University.

Vachudova, M. A. (2006). *Democratization in Postcommunist Europe: Illiberal Regimes and the Leverage of International Actors*, Center for European Studies Working Papers.

Way, L. A., and Steven Levitsky (2007). *Linkage, Leverage, and the Post-Communist Divide*, Sage Publications.

Whitehead, L. (1996). *International Dimensions of Democracy*, Oxford University Press.